

dr. Henk Bloemhoff

Heliland

Stellingwarver vertaeling

dr. Henk Bloemhoff

mit mitwarking van dr. Jan Nijen Twilhaar

Heliand

in 't Stellingwarfs

© 2022, Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum BV, Postbus 43, 9400 AA Assen.

Ofschoon iedere poging is ondernomen volgens de auteurswet rechthebbenden van het in dit boek opgenomen illustratiemateriaal te traceren, is dit in enkele gevallen niet mogelijk gebleken. In het onderhavige geval verzoekt de uitgever rechthebbenden contact met hem op te nemen. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

NUR 704

ISBN 9789023259152

Eerste druk, 2022

Uitgave: Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum, Assen

Grafische verzorging en omslagontwerp: Richard Bos Grafische Vormgeving & Illustratie

Druk: Drukkerij Van Gorcum, Raalte

Beeld veurkaante omslag: Karke van Berkoop / Oldeberkoop, schilderi'j uut 1965 van E.B. von Dülmen Krumpelmann (1897-1987). © Lydeke von Dülmen Krumpelmann, pakezegger van de schilder; plaetst mit heur vrundelik goedvienen en ok mit dat van de gemiente Oost-Stellingwarf, de bezitter. Zie ok bladziede 64 in dit boek.

Inhoud

Woord veurof	9
Diel I De Heliand in kontekst	11
1 Inleiding	12
1.1 Een stokkien veurgeschiedenis van de ni'je uutgiften in et Stellingwarfs en Sallaans	13
1.2 De opbouw van dit boek: een leeswizer	14
2 De Heliand: inhoud, vorm en kulturele inbedding	16
2.1 De Heliand as diatessaron	16
2.2 Een diatessaron in stafriem	19
2.3 De kulturele inbedding van de Heliand	20
2.3.1 <i>De keuze van de biebelteksten</i>	20
2.3.2 <i>Kulturele inbedding</i>	20
2.3.3 <i>Anpassings</i>	21
2.3.4 <i>Toevoegings</i>	21
3 Van Ooldsaksisch naor et Nedersaksisch en naor de Nedersaksische Heliand	22
3.1 Et Ooldsaksisch; en dan in et biezunder in 'Nederlaand'	22
3.1.1 <i>Westfaalse breking</i>	22
3.1.2 <i>Inkelde biezondere kenmarken in et verkleinwoord op Ooldsaksische basis: k wodt tj; umlaut</i>	24
3.1.3 <i>De lettergreepdregende n</i>	25
3.1.4 <i>Geliekese woorden as in Westfalen</i>	26
3.1.5 <i>Geliekese toponiemen bi'j oons en in angrenzend Duutslaand</i>	26
3.2 Wat is Nedersaksisch? Waor komt et veur en hoe wodt et beheerst en bruukt?	27
4 De Saksen, heur laand, de kristianisering en daor de Heliand in	31
4.1 De Saksen van et Ooldsaksisch: etnische groep, 'etnogenese'	31
4.2 De Saksen in oons 'Nedersaksië'; oons oosten lange in de Saksische sfeer	33
4.3 Over de maotschoppelijke laogen van de Saksische maotschoppi'je	36
4.4 Kristianisering van de Saksen; de prediker Lebuïnus	36
4.4.1 <i>Kristianisering: 'inrichting Saksen'; bisdommen</i>	37
4.4.2 <i>Veerdere kristianisering: stichtings van karken en kloosters; de prediker Lebuïnus</i>	39
4.5 Anwezighied van Saksen en Saksisch in 'oostelik Nederlaand'	44
4.6 Historische en archeologische gegevens in oostelik Nederlaand en de relaosie mit de Heliand	47
4.6.1 <i>De historische en archeologische kaante van oons Nedersaksië in relaosie tot de Heliand</i>	47
4.6.2 <i>Et doel van de Heliand en de meugelike bekendhied in oons Nedersaksië</i>	48
4.7 Et verbaand mit oons Stellingwarfs, Sallaans en Drents: wie maekte de Heliand, en waore?	51

5	De Heliand in ruimte en tied	53
5.1	De ruimte van de Heliand	54
5.2	Visie op leven en dood in de Heliand	54
6	De Heliand in vertaeling en onderzuuk	55
7	Stellingwarf: et gebied, karkestichtings, over de 'dom' van Berkoop, en... Vitus en Dionysius	57
7.1	Wat wil dat zeggen, de regio Stellingwarf?	57
7.2	Een riegeltien gedaachten over de ooldste karken en over de kristianisering van et Stellingwarver gebied	60
7.3	De dom van Berkoop, Vitus en Dionysius en nog even over geleuf in Stellingwarf	63
8	Stellingwarfs: de tael zels; vertaelkeuzes veur de Heliand	68
8.1	Wat is Stellingwarfs?	68
8.2	Et ommezetten naor et Stellingwarfs: een peer ufgangspunten veur disse vertaeling	71
8.3	Een groepien biezunderheden in de Ooldsaksische Heliand – en hoe dan in de Stellingwarver Heliand	73
8.3.1	<i>Over en in verbaand mit et stafriem</i>	73
8.3.2	<i>Naemvallen</i>	75
8.3.3	<i>Nog wat aandere taelverschiensels</i>	78
8.4	Inkulturaosie in de tael van de Heliand	80
	Noten diel I	83
	Diel II Heliand in 't Stellingwarfs	87
	Kepittel 1. Opdracht an de vier evangelisten	88
	Kepittel 2. Verkondiging van de geboorte van Jehannes an Zacherias	90
	Kepittel 3. De geboorte van Jehannes de Deuper	91
	Kepittel 4. De ankondiging bi'j Meri'je	93
	Kepittel 5. De geboorte van Jiezus	97
	Kepittel 6. Opdracht van Kristus in de tempel	99
	Kepittel 7. De drie wiezen uut et oosten	102
	Kepittel 8. De anbidning deur de wiezen	104
	Kepittel 9. De vlocht naor Iegypte	107
	Kepittel 10. De twaelfjaorige Kristus in de tempel	110
	Kepittel 11. Jehannes de Deuper	112
	Kepittel 12. De deup van Kristus	115
	Kepittel 13. Et uutperberen	118
	Kepittel 14. De eerste leerlingen	120
	Kepittel 15. Et beroepen van de twaelf apostels	122
	Kepittel 16. Et begin van de Bargrede. De zaligsprekings	124

Kepittel 17. De vervulling van de oolde wet	126
Kepittel 18. Een ied doen, vi'janen liefhebben, aarmgiften en bidden	129
Kepittel 19. Et Oonze Heit, vaasten en schatten op 'e eerde	131
Kepittel 20. Niet oordielen en valse lerers	133
Kepittel 21. De briede en de smalle weg. Et huus op 'e rots en op et zaand	135
Kepittel 22. De leerlingen wo'n d'r op uut stuurd	137
Kepittel 23. Veerdere anwiezings. Slot Bargrede	139
Kepittel 24. De brulloft in Kana	140
Kepittel 25. De veurman in Kapernaüm	143
Kepittel 26. De jongkerel in Naïn	144
Kepittel 27. Kristus legt de storm op zee stille	146
Kepittel 28. De genezing van een verlamde	147
Kepittel 29. De geliekenis van de zi'jer	149
Kepittel 30. Uutduiding van de geliekenis van de zi'jer	152
Kepittel 31. Et ruut op 'e akker	154
Kepittel 32. Geliekenis van de visvangst. Kristus anvalen	156
Kepittel 33. De dood van Jehannes de Deuper	158
Kepittel 34. De eteri'je van de viefduzend	160
Kepittel 35. Kristus lopt over et waeter	163
Kepittel 36. De vrouw uut Kanaänlaand	164
Kepittel 37. Petrus krigt de sleutels van et hemelriek	166
Kepittel 38. Kristus in et hemelse locht	168
Kepittel 39. Heufdgeld veur de keizer	169
Kepittel 40. De rieke jongkerel	170
Kepittel 41. De rieke man en de aarme Lazerus	172
Kepittel 42. De warkluden in de wienhof	175
Kepittel 43. De weg naor Jeruzalem. De genezing van twie blienden	177
Kepittel 44. De betekenis van de genezing van de blienden	179
Kepittel 45. Intocht in Jeruzalem. Uutbaenselen uut de tempel	181
Kepittel 46. Et offer van de wedevrouw. Et recht van de keizer	183
Kepittel 47. De overspeulige vrouw	186
Kepittel 48. Kristus bedreigd. De dood van Lazerus	188
Kepittel 49. De opwekking van Lazerus	190
Kepittel 50. Besluit om Jiezus dood te maeken	192
Kepittel 51. Kristus onderwist in de tempel	194
Kepittel 52. Veurtekens van de ondergang van de wereld	196
Kepittel 53. Et laeste oordiel	198
Kepittel 54. Et verraod van Judas. Et voetewasken	200
Kepittel 55. Et laeste aovendmaol	202
Kepittel 56. Et teken van brood en wien	204
Kepittel 57. Op 'e Olivebarg	206
Kepittel 58. De gevangenneming	209
Kepittel 59. Petrus lat zien Heer valen	213
Kepittel 60. Verheur van Kristus deur de Raod	217
Kepittel 61. Kristus wodt naor Pilatus brocht. Et berouw van Judas	218

Kepittel 62. De ondervraoging deur Pilatus	221
Kepittel 63. Kristus veur Herodes	222
Kepittel 64. Kristus vanni'js veur Pilatus	225
Kepittel 65. Et gieselen en gekanstikken. Kristus wodt veroordield	227
Kepittel 66. De krusiging	230
Kepittel 67. Kristus raekt weg	233
Kepittel 68. Graflegging en opstaandige	236
Kepittel 69. De vrouwluden bi'j et graf	241
Kepittel 70. De eerste verschiening van Kristus	242
Kepittel 71. De Emmaüsgangers. Hemelvaort	244
Noten	247
Verantwoording van de ofbelings en kaorten	264
Literetuurlieste	266

Woord veurof

Een weens die al langer bi'j mi'j leefde was om nog es te zorgen veur een vertaeling van de Ooldsaksische Heliand in et Stellingwarfs. Wat zol et mooi wezen as bi'j alle Stellingwarver boeken en artikels ok nog es een vertaeling van dat biebelse verhael veur de Saksen in et Stellingwarfs kommen zol. En now is 't d'r dan op 't langelaeste van kommen.

Netuurlik hadde ik veurzien dat et een hiele klus wezen zol. As ik et dan al zels doen zol, wo'k et allienig mar doen in saemenwarking mit ien of meer aanderen. Die gelegenhied dee him jaorenlank niet, mar doe zomar inienen wel veur. Al een jaor of wat leden, in 2010, stelde ik mezels de vraoge a'k mitdoen zol in een groot vertaelprojekt veur de Heliand. Dat zol in die tied in gang zet wodden deur SONT (Streektaelorganisaosies Nedersaksisch Taelgebied) en daor wa'k bestuurslid van. We weren van doel om veur alle vormen van et Nedersaksisch, van Grunnings tot en mit Veluws, en dan ongeveer toegelieke, een vertaeling op te leveren van de Heliand, et heldendicht over Jiezus Kristus dat ooit in de eerste helte van de 9de ieuw schreven was, en dat nog wel in et Ooldsaksisch. Zo'e'n vertaeling, in alle zeuven Nedersaksische heufdvariëteiten dus, zol deur een hiele riegel vertaelers gebeuren moeten. Goenend weren veur en in 2010 zels al aorig op streek, en die kwamen in 2012 ok wel klaor. Dat was veur wat et Aachterhoeks, Twents en Grunnings anbelangt. Mar et grote projekt: 'allegere mit mekeer', en dan et liefst toegelieke opleveren, dat kwam niet van de grond. Naoderhaand wodde hier en daor nog wel weer es wat perbeerd veur et Veluws, Sallaans en Drents, mar daor bleef et bi'j.

Veur et Stellingwarfs is mit de vertaeling feitelik begonnen in de naozommer van 2020. Bi'j de prissentaosie van *Introduction to Dutch Low Saxon*, de Engelstaelige versie van et boek *Nedersaksisch in een notendop*, wodde me de vraoge nog es steld deur kollega-taelkundige dr. Jan Nijen Twilhaar, goeie kunde van eerdere gelegenheden. Nijen Twilhaar is kenner mit naeme van de tael van et Sallaanse Heldern 'Hellendoorn', en hi'j was al doende mit een vertaeling van de Heliand in et Sallaans. Et was aenlik vanni'js dat hi'j dat vreug, want een jaor eerder hadde hi'j me ok al even anscheuten om es over een Stellingwarver vertaeling nao te daenken. Mar in die naozommer van 2020 he'k dan ja zegd, bin 'k d'r mit an de slag gaon en hebbe me sund zo goed as wekeliks een schoft doende holen mit et ommezetten van de Ooldsaksische tekst in et Stellingwarfs.

Zodoende is d'r dan now in september 2022 een Stellingwarver edisie van de Heliand op 'e wereld, toegelieke mit iene in et Sallaans van Heldern. Veur beide edisies hewwe, en dat wol ik ja ok graeg, beheurlik stark saemenwarkt. Dat gelt veur de vertaelings in Stellingwarfs en Sallaans beide, en et gelt liekegoed veur et inleidende diel I bi'j de vertaeling, daor elk eerst een pat veur schreven het en dat we vervolgens mit 'n beidend bepraot en bediskussieerd hebben.

Wat disse Stellingwarver edisie van de Heliand anbelangt gaot mien daank dan ok in et veurste plak uut naor Jan Nijen Twilhaar, om de plezierige, vakinhoodelike saemenwarking. Wi'j hebben veul en intensief mit mekeer opwarkt, en ik durf te stellen dat beide boeken daor van profiteerd hebben. Nijen Twilhaar kreeg daorbi'j ok ondersteuning van een Helderse warkgroep, die eerder al veur zien projekt insteld was. Indirekt he'k d'r hier en daor ok van profiteerd, dat ok die enthousiaste meensken wil ik hier geern bedaanken.

Daankberhied wi'k ok graeg betugen wat Philo anbelangt, mien vrouw en toegelieke mien taelkundige kollega die me et naost is, feguurlik en letterlik. De kennis van et Stellingwarfs en aander Nedersaksisch die we in oonze loopbaenen opdaon hebben maekt dat we bi'j mennig taelkundig wissewassien mekeer even wat veurleggen kunnen. Zonder heur begrip veur de inzet van mien tied en energie en zonder heur praktische mitwarking an mien doen en laoten rond de

Heliand was et boek mit de Stellingwarver Heliand een stok minder makkelik tot staand kommen.

Nao de prissentaoisie van *Introduction to Dutch Low Saxon* in de naozommer van 2020 raekten Nijen Twilhaar en ik al gauw mit uutgever Sonja Geurts van Keuninklike Van Gorcum in gesprek over een uutgifte van de Heliand in et Sallaans en Stellingwarfs. Dat was ok mit de bekende Drentse onderzoker dr. Henk Nijkeuter, om de beide perdukties as et even kon naoderhaand ok nog volgen te laoten deur een Drentse edisie.

Sonja toonde grote interesse en zo kwam in de loop van et vertaelwark veur de Stellingwarver en de Sallaanse edisie ok et uutgeefperces van beide boeken op gang. Veur de vlotte, altied opbouwende en vrundelike saemenwarking mit Keuninklike Van Gorcum daank ik in et biezunder Sonja Geurts hiel hattelik. Dat gelt al liekegoed veur Tienieke Verheijen, uutvoerder bi'j Keuninklike Van Gorcum, en niet in et laeste plak ok veur Richard Bos, vormgever van beide mooie perdukties.

In et overleg mit de uutgever dee him de vraoge veur of we de Ooldsaksische tekst zels ok in beide boeken opnemen zollen, en dan in de versie die dr. Timothy Sodmann in 2012 publiceerd hadde in verbaand mit de Twentse, Sallaanse, Grunninger en ok nog een Munsterlaanse vertaeling. Die oolde tekst opnemen is liekewel om meer as iene reden niet veur keuzen. Iene was daj' dan ok in elke nog veurstelbere Heliand-vertaeling die tekst weer opni'j ofdrokken mossen. Een zelsstaandige uutgifte leek oons beter. Tillefonisch overleg mit dr. Sodmann volgde, en in 't laest van november 2021 wodde ik bi'j him thuus alderplezierigst ontvongen om es even veerder te praoten. De gedaachtewisselings leverden een plan veur een ni'je edisie op. Ok die komt now, krek as de Stellingwarver en Sallaanse Heliand, bi'j Van Gorcum uut. Et is een twiede, bi'j de tied brochte ni'je uutgifte, hielemaole mit Nederlaanstaelige uutleg. Prachtig veur geïnteresseerde onderzokers en studenten mit Nederlaanstaelige achtergrond; en... dat is alweer een weens van kollega Jan, de uutgever en mien persoon vervuld. Daank, Tim, veur de saemenwarking.

Mit disse Stellingwarver vertaeling, die in et Sallaans en de ni'jste uutgifte van de Ooldsaksische tekst is een mijlpaol beriekt, dat meugen we wel stellen. Sund de eerste uutgifte deur de Duutse filoloog Johann Andreas Schmeller in 1830 gruuide de belangstelling algedurig, ok internationaol. De Heliand verscheen niet allienig in Duutse, Engelse, Fraanse en Deense vertaeling, mar ok in een Nederlaanse: die van Jaap van Vredendaal (2006). Doe kwammen die in et Aachterhoekers, Twents en Grunningers (2012), en now dan die in et Sallaans en Stellingwarfs.

Alle meensken die mitwarkten an disse edisie, zoas degenen die hulpen bi'j et maeken van illestraosies en kaorten, die ofbelings anleverden en al zo meer, hiel hattelik daank. As ze rechtenhebbende binnen, wo'n ze nuumd in de Verantwoording van de ofbelings en kaorten op bladziede 264. Hiel hattelik daank ok an ieder die in de loop van et vertael- en uutgeefperces van zien belangstelling blieken laoten het.

Een utgangpunt veur beide boeken het west om vertaelings te publiceren die zo dichte meugelik bi'j de oolde tekst zitten, bi'j wat de maeker schreven het. Ik weenske de lezer veul genoeg bi'j et lezen van de meraokels oolde Heliand, en dat in oonze mooie eigen oolde tael Stellingwarfs. En henne of te nao niet in et laeste plak bi'j et ondergaon van et verhael van Jiezus Kristus, dat een meenske altied an weer raekt.

Oosterwoolde,
Henk Bloemhoff
14 juli 2022

Diel I

De Heliand in kontekst

in onze taelkundige, letterkundige en historische uutienzettings netuurlik niet een komplet beeld geven kund. Et is oons opvalen dat d'r aorig wat redelik recente, uitvoerige en vaeke ok diepegrevende literetuur angaonde verschillende aspekten van de Heliand bestaot en daaromme hewwe hiel wat titels opnemen kund. De lezer mag him deur oons uutneudigd vulen om ok veerder in die literetuur te duken. Oonze onderwarpen: de Heliand, et Ooldsaksisch, Sallaans, Stellingwarfs en de wereld van de Saksen mit de kristianisering die daor zien beslag in kreeg, bin interessaant, boeiend en weerdevol genoeg om in dat verbaand nog meer te weten kommen te willen an de haand van de bestaonde publikaosies.

2 De Heliand: inhoud, vorm en kulturele inbedding

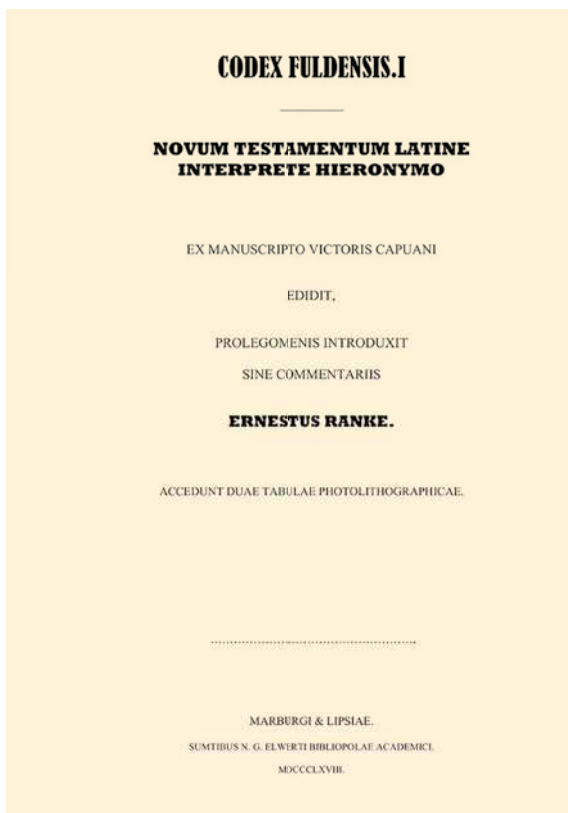
In disse parregraf wo'n kot inkelde belangrieke kenmarken van de Heliand bepraot. Waor gaot dit wark over, hoe het de dichter de Heliand zien vorm geven en hoe kuj' zien haand herkennen as we et wark beschouwen in et raemwark van de tied daor et in ontstaon is?

2.1 *De Heliand as diatessaron*

De Heliand is een Ooldsaksisch diatessaron dat om et jaor 830 henne schreven is. Een diatessaron of evangelieharmonie is een deurlopend verhael over Jiezus Kristus, dat d'r uut bestaot dat de vier evangelies uut et Ni'je Testement: Matteüs, Markus, Lukes en

Ofbelinge 2.1. Abdij van Fulda.

Ofbelinge 2.2. Titelbladside van de Codex Fuldensis in een uitgave van 1868.

Jehannes d'r in bi'j mekeer brocht binnen. De Heliand heurt daormit tot et genre daor ok et Diatessaron Leodiense (et Luikse diatessaron) of et Luikse leven van Jiezus uut de tiedrekte van 1275-1300 toe rekend wodt (De Bruin 1970). De Syrische kristen Tatianus maekte om 170 nao Kristus henne grootkaans as eerste een diatessaron (Hamlyn Hill 1894). Et wark van Tatianus is allienig tot oons kommen in verschillende Latiense vertaelings. De belangriekste bron die de schriever van de Heliand zo goed als zeker bruukt het, is et Latiense Diatessaron van de bisschop Victor van Capua, dat onderdiel is van de Codex Fuldensis (zie ok sekte 4.7). Dat is een manneskript dat in et klooster van Fulda toehooft. Et ontston onder leiding en redaktie van Victor van Capua. De Codex bestaot uut een groot tal ni'jtestementische geschriften en is baseerd op de Latiense Vulgaat. Et wark wodde maekt tussen 541 en 546. Victor gefte an dat hi'j een Ooldlatiense evangelieharmonie vunnen hadde en dat him daor an opvalen was dat die de struktuur volgde van et Diatessaron van Tatianus, mar hi'j was d'r niet wisse van of de harmonie die hi'j veur de Codex bruukte, hielemaole krek zo was as die van Tatianus.

Otten (2006: 79) nuumt over Tatianus' evangelieharmonie dat die et 'grote veurbeeld' was veur de Helianddichter. Omreden et oorspronkelijke wark van Tatianus niet beweerd bleven is, bedoelt Otten warschienlik de Latiense harmonie die in de Codex Fuldensis te vienen is en daor et Victor van Capua al an opvalen was dat die de struktuur volgde van

zels (36 riegels). In kepittel 43 maekt Jiezus twie blienden beter. De Helianddichter last een eigen heufdstok in (kepittel 43), daar niks van weeromme te vieren is in de Biebel en daar hi'j et beter maeken van de blienden ok een symbolische betekenis toepat, die de hiele meenshied anbelangt. Beide toevoegings (bi'j de wienhof, en de blienden) kommen uitvoeriger op 'e bodden in de noten die et angaot.

3 Van Ooldsaksisch naor et Nedersaksisch en naor de Nedersaksische Heliand

In disse sektie bespreken we inkelde kenmarkende verschiensels in et Nedersaksisch die uut et Ooldsaksisch votkommen (sektie 3.1). Vervolgens kiekten we wat et Nedersaksisch veur tael is, waar as die wegkomt en hoe as die beheerst en bruukt wodt (sektie 3.2).

3.1 *Et Ooldsaksisch; en dan in et biezunder in 'Nederlaand'*

Wat is Ooldsaksisch feitelik? Et is de tael van de 'Oold-Saksen' in de tiedrekte tussen 500 en 1150. Waor die wegkwammen, waar as ze woonden en tot hoeveer heur gebied riekte hebben we et over in sektie 4. In disse sektie 3.1 zullen we eerst een groepien verschiensels zien laoten die d'r op wiesen dat et Nedersaksisch - krek as in geval van et Nedersaksisch / Nederduuts in et angrenzende Duutslaand - weeromme gaot op et Ooldsaksisch, dus op 'e Saksische tael uut de tied van veur 1150.

Et Ooldsaksisch wodde wat zien kenmarken anbelangt degelik en saemenvattend beschreven deur Klein (2000b) wat de fonologie en de grafemen betreft. Deur Tiefenbach (2000) wodde dat daon wat de morfologie anbelangt, deur Rauch (2000) over de syntaxis en deur Sanders (2000) veur de lexikologische en lexikografische kaante. Deur die auteurs wodt dus ingaon op 'e klaanken, woordvormen, zinsbouw en begrippen / betekenis. We volstaon d'r hier mit om naor die publikaosies te verwiezen, mar we laoten hiernaowel, in de rest van disse sektie, puntsgewieze mit een tal anknepingspunten zien hoe et Nedersaksisch van now weeromme gaot op et Ooldsaksisch en daar dus an te linken is.

3.1.1 *Westfaalse breking*

De verschillende variëteiten, van de Duuts-Nederlaanse greens of tot op de Veluwe, vertonen de gevolgen van de zoonumde Westfaalse breking. Dat verschiensel hoolt in dat kotte klinkers in eupen lettergrepen in et spreuken Ooldsaksisch an et aende van de Ooldsaksische tied veraanderden. Dat gong deur in de volgende fase, die van et Middelnederduuts / Middelnedersaksisch (1150-1550).

Die Westfaalse breking hul onder aanderen in dat – bi'jveurbeeld - de *o* in Ooldsaksisch *gota* 'goot' via *ie:ö* in *jö* veraanderde. Zo vieren we et stadium *gjötte* nog in de tael van Vriezenveen, dat niet zo veer van Helder / Hellendoorn ligt. Die veraandering is een veurbeeld van iene van de 'ondersoorten' van de Westfaalse breking. We moe'n in de gaten hollen dat dat fenomeen neffens een hiel petroon bi'j kotte klinkers in eupen lettergrepen gebeurde en dat petroon zette him vervolgens deur in volgende fasen. Wat oons veurbeeld anbelangt: et stadium *jö* ontwikkelde him deur tot *götte* in de rest van Twente, en ok in angrenzende gebieden zoas Sallaand. De *j* in *gjötte* gong in disse streken dus verleuren. Woorden mit kotte klinkers in eupen lettergrepe in et Ooldsaksisch ontwikkelden heur dus tot vormen as *gjötte* en *götte*, en in aandere regio's

Kaorte 3.1. Et gebied van et Ooldsaksisch en et Middelnedersaksisch / Middelnederduuts dat daoruut ontstaon is in Nederland (situaosie ±1150).

ok tot volgende fasen. zoas we ze ok vandaegede-dag kennen in de verschillende variëteiten. Zo ontwikkelde him in de Iesselstreek bi'j Zwolle, in et Zuudwest-Drentse Runen en omgeving en ok op 'e oostelike Veluwe *göte*, mit rekking van de kotte klinker dus, as vervolgstadium van *götte*. En zo het et Westveluws op zien beurt et vervolgstadium *geute* kregen, stammende dus uut et stadium *göte* dat die aandere gebieden nog hebben.¹ Die vorm *geute* komt deur een zonuimde verhoging van de klinker *öö* tot *eu*, die him ok in onder eren West-Overiessel, Stellingwarf en grote dielen van Drenthe deuzet het.

Om ok nog even een aander veurbeeld te geven: et Ooldsaksisch hadde *etan*, mit een kotte klinker /ε/. De Westfaalse breking maekte dat via *ie:ə* in et Vriezenveens *jä* ontstun, zoas in *jätten* 'eten'. Die vorm het him in Twente en Sallaand veerder ontwikkeld tot *etten*,